

פרשת כי תשא

אכין ורקין

לא, יג אָךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ

ידועים דברי חז"ל ש'כל אכין ורקין מיעוטין הן' (ירושלמי ברכות ט, ז), ובעקבותיהם פירש רש"י בפסוקנו, וזה לשונו: אע"פ שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה — שבת אל תדחה מפניה! כל אכין ורקין מיעוטין הן (עכ"ל). ועיין להלן בשיטתו. ואם אמנם גם "אָךְ" וגם "רַק" מציינות מיעוט, שומה עלינו לקבוע מה ההבדל בין המיעוט של "רַק" ובין המיעוט של "אָךְ". כי זאת לדעת אין מילים נרדפות בתורה, כשם שאין מקריות בכתיבת התורה. על כרחנו לומר, שלא הרי מיעוט הנלמד מ"אָךְ" כהרי המיעוט הנלמד מ"רַק".

הגאון ר' מאיר ליבוש מלבי"ם ניסח את ההבדל בנועם לשונו בהקדמתו החשובה לפירושו לויקרא (אשר בשם "אילת השחר" נקראת, סעיף תקצ"א — מתוך תרי"ג כללים שבדקדוק ובלשון!), וזה לשונו:

מלת "אָךְ" מורה מיעוט במשפט השני, רצוני לומר במשפט שבא בו מלת "אָךְ", ובזה מובדל מן מלת "רַק" שמוציא דבר מן המשפט הקודם, עכ"ל.

כלומר, "אָךְ" קובעת מיעוט בתוך (או לעומת) מה שעומדים עתה ללמוד, בעוד "רַק" קובעת מיעוט בתוך (או לעומת) מה שלמדנו לפני כן.

על פי אבחנה זאת מבאר המלבי"ם בטוב טעם ודעת כמה דרשות של חז"ל את המילים "אָךְ" ו"רַק". כך לדוגמא בדין של (שמות כא, יח) "וְכִי־יִרְבֶּן אֲנָשִׁים וְהָפֶה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוּ בְּאֶגְרֵף", והרי אם ימות המוכה חייב המכה מיתה. אבל "וְלֹא יָמוּת", כלומר, אמדוהו לחיים ושלא ימות מן המכה הזאת, אז הדין הוא ש"נִקְהָ הַמִּפָּה" מעונש מות, ואז "רַק שָׁבְתוּ יָמֵן וְרַפְּא יָרְפְּא". מבאר המלבי"ם:

הגם שעד עתה היה בחזקת חיוב מיתה, ולא היה מחוייב בשבת ובריפוי [כי יקם ליה בדרכה מיניה], עתה ש"נִקְהָ" מחיוב מיתה, חזר

עליו חיוב שבת וריפוי, והוא הדין דמי נזק וצער ובושת המפורשים במקומות אחרים. דאין לומר שרק שבת וריפוי ולא זולת זה מדיוק מלת "רַק", שאם כן היה צריך לכתוב "אך שבתו יתן", ואז היה הפירוש אך השבת והריפוי יתן לא נזק וצער. אולם מלת "רַק" ממעט מה שכתוב [לפני כן] "וְנָקָה הַמִּכָּה", שנאמנם הוא נקי מדין מיתה אבל אינו נקי מן השבת והריפוי. ומבואר אצלנו שמלת "רַק" ממעט במשפט הקודם, ומלת "אֲךָ" ממעט במשפט השני [דהיינו מה שעומדים ללמוד], עכ"ל המלבי"ם.

לפי אבחנה זו בין "אֲךָ" ובין "רַק" מובנים היטב דברי רבינו בחיי לפסוקנו (ד"ה אך את שבתותי תשמורו), וזה לשונו:

ומפני שלשון "אֲךָ" מיעוט, וכמו שדרשו חז"ל 'אכין ורקין מיעוטים', נראה לי לפרש שבא למעט שמירת שבת בענין הקרבנות שהיו דוחים את השבת, וכמו שדרשו רז"ל (פסחים פו, א) "בְּמוֹעֲדוֹ" (במדבר כח, ב) ואפילו בשבת, וכדרך שדרשו (שבועות יג, א) ב"אֲךָ בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכַּפָּרִים" (ויקרא כג, כז), שהוא גם כן מיעוט, ובא לדרוש למעט כפרה לשאינם שבים... ודעת רז"ל (לעומת הנראה לי של רבינו בחיי) שבא ["אֲךָ אֶת-שַׁבָּתוֹתַי"] למעט שמירת שבת בפיקוח נפש... עכ"ל.

כלומר, ה"אֲךָ" מכניס מיעוט והגבלה בשמירת שבת כהלכתה.

אולם לכאורה מרש"י משמע שלא פירש ע"פ היסוד של המלבי"ם, וזה לשונו (ד"ה אך את שבתותי תשמורו): אע"פ שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין ורקין מיעוטים, ממעט שבת ממלאכת המשכן, עכ"ל. הרי שלפי רש"י המיעוט הוא במלאכת המשכן שהיא נדחית מפני השבת! שהרי מתחילת פרק כ"ה עד לפסוקנו הנושא הוא עשיית המשכן וכליו. וכבר הסתייג הרמב"ן מפירוש זה (ובעקבותיו הלך רבינו בחיי) בטענה עקרונית:

כי המיעוטים אצלם [חז"ל] בכל מקום ימעטו בדבר המצווה בו [היא היא שיטת המלבי"ם], ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן, יהיה מותר לעשותו בשבת! אבל המיעוט בזה למילה או

לפיקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין את השבת... עכ"ל הרמב"ן.
ועיין בהרחבה במפרשי רש"י.

היה זה דוקא רבינו בחיי אשר הראה דרך לפרש את ה"אָךְ" כמוסב על מלאכת המשכן, וללמוד מפסוקנו שמלאכת המשכן אינה דוחה את השבת! לימוד זה אינו מ"אָךְ" כמיעוט בדרשת הפסוק, כי אם מ"אָךְ" כהגבלה בפשוטו של מקרא. וזה לשונו:

למדך הכתוב שאין מלאכת המשכן דוחה שבת, וזהו שאמר "אָךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ", יאמר אע"פ שאתם עוסקים במלאכת המשכן, אל תדחה שבת מפניה, וכן דרשו רז"ל (ספרא קדושים פרשה ג' פרק ז'): יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת, לכך נאמר (ויקרא יט, ל) "אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּמִקִּדְשֵׁי תִירְאוּ". לפי זה תהיה מלת "אָךְ" כמו 'אכן'. יאמר: הנה ציויתי לכם במלאכת המשכן, אמנם "אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ", ולא תדחו את השבת מפני מלאכת המשכן עכ"ל.

הרי שמה שחז"ל דרשו מן הפסוק "אֶךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּמִקִּדְשֵׁי תִירְאוּ" לומד רבינו בחיי מפשוטו של מקרא מפסוקנו, כאשר "אָךְ" = אכן = אמנם.

ראינו (רמב"ן, רבינו בחיי) כיצד "אָךְ" ממעט בהלכות שבת בשביל הקרבת קרבנות חובה. היה זה החזקוני אשר הפנה את תשומת לבנו לכך שבשני הפסוקים (במדבר כח, ט-י) המלמדים על קרבנות השבת, אין כל זכר לפועל כלשהוא! "וּבֵיּוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כִבְשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם, וּשְׁנֵי עֶשְׂרִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְשֶׁמֶן וְנִסְכוּ. עֲלֵת שַׁבָּת בְּשֶׁפְתּוֹ עַל־עֲלֵת הַתְּמִיד וְנִסְכָּה". שני פסוקים שלמים ללא פועל! וזה לשונו (ד"ה וביום השבת):

בכל הקרבנות כתיב ביה הקרבה או עשיה. ובשבת, הואיל ונאסרה בה מלאכה, מפני כבודה לא נאמר בקרבנותיה הקרבה או עשיה, כאילו אין מלאכה נעשית בהם, עכ"ל.